

TEZA 6: PROBLEMATYKA PRAW OSOBY LUDZKIEJ

Źródło: K. Belch, *Katolicka Nauka Społeczna. Podręcznik dla studentów teologii i nauk społecznych. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione*, Sandomierz 2020, s. 139-145.

GODNOŚĆ I PRAWA CZŁOWIEKA

1. Godność osoby ludzkiej

Wymienione wyżej właściwości i cechy człowieka świadczą o jego specyficznej i niepowtarzalnej wartości, którą określa się mianem godności osobowej. Człowiek, dzięki temu, że jest osobą, znajduje się na szczycie hierarchii wszystkich bytów ziemskich. Jest on najdoskonalszy w całej naturze, jest koroną w dziele Bożego stworzenia.

1.1. Godność osobowa. Godność osobową człowieka można rozpatrywać na dwóch poziomach: naturalnym i nadprzyrodzonym. Godność naturalna wyraża się w jego cechach osobowych, jak świadomość, wolność i odpowiedzialność. Mówiąc bardziej konkretnie, o naturalnej godności człowieka świadczy to, iż jako osoba przerasta on całą otaczającą go rzeczywistość: posiada siebie, przynależy do samego siebie, dysponuje sobą, jest w sposób nieprzekazywalny odpowiedzialny za samego siebie, posiada zdolność panowania nad sobą i nad światem¹. Na te wartości zwraca uwagę konstytucja *Gaudium et spes*: Człowiek „góruje swym rozumem nad światem rzeczy. (...) Wolność to szczególny znak obrazu Bożego w człowieku”².

Godność nadprzyrodzona wynika z pochodzenia człowieka od Boga i podobieństwa do Niego, z faktu wcielenia i odkupienia dokonanego przez Jezusa Chrystusa, a w konsekwencji z wyniesienia człowieka do synostwa Bożego i przeznaczenia go do uczestnictwa w życiu Bożym³. Przybranie za synów w Chrystusie jest najwyższym powołaniem człowieka i źródłem jego godności; przez nie realizuje się najpełniej podobieństwo człowieka do Boga. Pełnia godności człowieka objawiła się w dziele odkupienia. Św. Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* pisze: „Ludzie zostali (...) odkupieni za cenę krwi Jezusa Chrystusa, stali się mocą łaski Bożej dziećmi i przyjaciółmi Boga i zostali ustanowieni dziedzicami chwały wiecznej”⁴.

Pełna prawda o człowieku, a więc także jego godność nadprzyrodzona, została objawiona w Jezusie Chrystusie. Chrystus, objawiając człowiekowi Boga, przyniósł pełną prawdę o człowieku. Św. Jan Paweł II w czasie pierwszej pielgrzymki do Ojczyzny (1979) na Placu Zwycięstwa w Warszawie powiedział: „Człowieka nie można do końca zrozumieć bez Chrystusa. A raczej człowiek nie

¹ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o człowieka i dobro wspólne*, S 2012, nr 2, s. 146-147; por. H. Skorowski, *Problematyka praw człowieka*, Warszawa 1996, s. 19 n.

² *KDK*, 15. 17.

³ „Osobliwą rację godności ludzkiej stanowi powołanie człowieka do uczestnictwa w życiu Boga”. *KDK*, 19.

⁴ *PT*, 10.

może sam siebie do końca zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć, ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie (...) I dlatego Chrystusa nie można wyłączać z dziejów człowieka w jakimkolwiek miejscu na ziemi”⁵. Zaś w encyklice *Redemptor hominis* pisze, że człowiek, który chce siebie do końca zrozumieć, musi przybliżyć się do Chrystusa, niejako wejść w Niego, przyswoić sobie całą rzeczywistość Wcielenia i Odkupienia⁶.

Godność osobowa człowieka posiada kilka charakterystycznych cech. Jest ona przyrodzona, czyli stanowi wewnętrzną właściwość człowieka. Nie jest cechą, którą człowiek może posiadać lub nie, ale jest nieodłączna od bycia człowiekiem. Skoro jest przyrodzona, to jest również powszechna, czyli przysługująca każdemu człowiekowi. Jest również nienabywalna, ponieważ jej posiadanie nie jest skutkiem jakichkolwiek działań czy okoliczności. Jest także niezbywalna, ponieważ nikt nie może się jej ani sam wyzbyć, ani nie może zostać przez kogokolwiek jej pozbawiony. Powyższe cechy godności osobowej sprawiają, że wszyscy ludzie, mimo iż różnią się pod wieloma względami, są równi co do godności. Ich równa godność wobec Boga jest podstawą jednakowej godności wobec ludzi. Stanowi ona ostateczny fundament istotnej równości i braterstwa między ludźmi.

Godność osobowa rodzi zobowiązania. Każdy człowiek jest zobowiązany do postępowania w sposób odpowiadający własnej godności, a wszyscy ludzie do poszanowania godności innych ludzi. „Sprawiedliwe społeczeństwo może być budowane jedynie przez poszanowanie transcendentnej godności osoby ludzkiej. Stanowi ona ostateczny cel społeczeństwa, które powinno być jej podporządkowane. (...) Trzeba by wszystkie programy społeczne, naukowe i kulturalne kierowały się świadomością prymatu każdej istoty ludzkiej”⁷.

1.2. Godność osobowościowa. Od godności osobowej należy odróżnić godność osobowościową człowieka. Godność osobowościowa nie jest wrodzona; jest zadaniem. Zdobywa ją człowiek przez wychowanie i pracę nad sobą. Może osiągać różny jej poziom, może ją też utracić. Wysoki poziom godności osobowościowej osiągają Święci i bohaterowie. Jednakże wszyscy ludzie są powołani przez Boga do rozwijania własnej osobowości, co skutkuje podnoszeniem się godności osobowościowej. Skoro mamy darmo daną tak wysoką godność osobową, powinniśmy do niej w jakimś stopniu dorastać. Miarą owego dorastania jest właśnie godność osobowościowa. Z uwagi na obciążenie grzechem człowiek potrzebuje stałego wewnętrznego nawracania się⁸.

⁵ Jan Paweł II, *Homilia na Placu Zwycięstwa w Warszawie*, 2 czerwca 1979 r., w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, P. Ptasznik (red.), t. 9, Kraków 2008, s. 31-32.

⁶ *RH*, 10.

⁷ *KNSK*, 132.

⁸ Szersze opracowanie tej tematyki można znaleźć m.in. w: J Koziński, *O godności człowieka*, Warszawa 1977.

2. Prawa człowieka

2.1. Charakterystyka praw człowieka. Prawa człowieka są to uprawnienia przysługujące człowiekowi jako osobie. Ich podstawą jest godność osoby ludzkiej⁹. Bezpośrednim ich źródłem jest prawo naturalne. Prawa człowieka, jako wynikające bezpośrednio z natury, są nierozzerwalnie związane z osobą ludzką. Są one:

- wrodzone, wskutek czego mają charakter absolutny, są uprzednie wobec państwa i każdej innej społeczności;
- nienaruszalne, tzn., że żadna ludzka władza nie może ich znieść;
- niezbywalne, tzn. że sam człowiek nie może z nich zrezygnować;
- powszechne, tj. przysługujące każdemu człowiekowi¹⁰;
- dynamiczne, to znaczy, że ich treść rozwija się pod wpływem różnych czynników (np. rozwoju społecznego i kulturalnego, różnych zagrożeń itp.)¹¹.

Pod względem treści prawa człowieka dzielą się – najogólniej biorąc – na trzy kategorie: na prawa wolnościowe, społeczne i solidarnościowe. Pierwsza kategoria praw jest związana z autonomią osoby ludzkiej, a druga z życiem w społeczności. Zaś do solidarnościowych zalicza się te prawa, które mogą być zagwarantowane osobie ludzkiej tylko dzięki solidarnej współpracy całego społeczeństwa, jak np. prawo do rozwoju, do pokoju, do nie skażonego środowiska itp. Wszystkie prawa mają na celu zaspokojenie istotnych potrzeb osoby na płaszczyźnie materialnej i duchowej. Ich celem jest rozwój człowieka zarówno naturalny, jak i nadprzyrodzony. Prawa te powinny być respektowane nie pojedynczo, ale wszystkie razem: częściowa tylko obrona tych praw byłaby wyrazem braku ich uznania. Św. Jan Paweł II uczy: „Integralna ochrona wszystkich kategorii praw człowieka jest rzeczywistą gwarancją pełnego poszanowania każdego poszczególnego prawa”¹². Powszechność i nierozdzielność to charakterystyczne cechy praw człowieka: „to dwie zasady wiodące, które wskazują na konieczność zakorzenienia praw człowieka w różnych kulturach oraz dokładniejszego określenia ich statusu prawnego, aby można było zagwarantować ich pełne poszanowanie”¹³.

2.2. Rozwój idei praw człowieka w nauczaniu Kościoła. W tradycyjnej myśli Kościoła koncepcja praw człowieka była potencjalnie zawarta od samego początku. Z prawami człowieka spotykamy się bowiem już na kartach Starego Testamentu. Są tam zamieszczone m.in. prawa do ochrony życia, wypoczynku, dobrego imienia, własności, sprawiedliwego procesu sądowego. Ideę praw człowieka rozwijają Ojcowie Kościoła (obrona słabych, biednych, pokrzywdzonych), a następnie katoliccy myśliciele. Jednakże wobec świeckich ruchów praw człowieka Kościół przez wieki zachowywał dystans, a nawet postawę krytyczną. Ruchy te bowiem bazowały na niepełnej, czy wręcz błędnej koncepcji człowieka, co w konsekwencji prowadziło do błędnych programów. W skrajnej formie ujawniło się to zwłaszcza w czasie rewolucji francuskiej.

⁹ Zob. *KDK*, 27.

¹⁰ Zob. *PT*, 9.

¹¹ Zob. F. Mazurek, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła*, Lublin 1991, s. 9 nn.; por. H. Skorowski, *Problematyka praw człowieka*, s. 13 nn.

¹² Jan Paweł II, *Oreędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju*, ORP 1999, nr 1, s. 4.

¹³ Jan Paweł II, *Oreędzie na XXXI Światowy Dzień Pokoju*, ORP 1998, nr 1, s. 5.

Pewien przełom w ustosunkowaniu się Kościoła do laickich ruchów praw człowieka datuje się od Leona XIII. W wieku zaś dwudziestym, gdy prawa człowieka były wciąż zagrożone ze strony różnego rodzaju totalitaryzmów¹⁴, Kościół zdecydowanie popierał inicjatywy międzynarodowych i regionalnych instytucji, zmierzające do ochrony tych praw. Równocześnie sam bronił praw człowieka przez nauczanie, wychowanie i praktyczną działalność (np. charytatywną, oświatową, dyplomatyczną).

Do znaczących dokumentów Kościoła katolickiego, w których zostały sformułowane prawa człowieka, należą: konstytucja *Gaudium et spes* i deklaracja *Dignitatis humanae* Soboru Watykańskiego II; encykliki – *Rerum novarum*, *Quadragesimo anno*, *Non abbiamo bisogno*, *Mit brennender Sorge*, *Pacem in terris*, *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus*, *Caritas in veritate*, *Laudato si*; inne dokumenty papieży oraz instytucji Stolicy Apostolskiej, jak m.in. dokument *Kościół i prawa człowieka*, wydany w 1975 r. przez Papieską Komisję Iustitia et Pax.

2.3. Wyszczególnienie praw człowieka. W dokumentach katolickiej nauki społecznej są zawarte listy (katalogi) praw człowieka. Zazwyczaj obejmują one nie wszystkie prawa, ale tylko prawa podstawowe. Wśród praw wolnościowych najczęściej zwraca się w nich uwagę na prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Natomiast wśród praw społecznych najczęściej są wymieniane następujące: do pracy, sprawiedliwej płacy, własności, wypoczynku, opieki lekarskiej, stowarzyszania się. Zaś spośród praw solidarnościowych najczęściej akcentuje się prawo do rozwoju. Najobszerniejszy katalog praw człowieka przedłożył św. Jan XXIII w enc. *Pacem in terris*¹⁵. Wylicza on tam dziewięć podstawowych praw oraz szereg szczegółowych uprawnień w nich zawartych. Oto one:

- a) prawo do życia oraz do godnego człowieka poziomu życia. Mieści się w nim prawo do nienaruszalności ciała oraz do posiadania środków potrzebnych do zapewnienia sobie odpowiedniego poziomu życia. Środki te papież szczegółowo wylicza;
- b) prawo do korzystania z wartości moralnych i kulturalnych. Wśród szczegółowych uprawnień wynikających z tego prawa encyklika wymienia prawo do należnego człowiekowi szacunku, do posiadania dobrej opinii, do wolności w poszukiwaniu prawdy, do wykształcenia, do otrzymywania prawdziwych informacji, do wypowiedania i rozpowszechniania swych poglądów oraz swobodnej twórczości artystycznej. Te dwa ostatnie uprawnienia są ograniczone zasadami porządku moralnego i dobrem ogółu;
- c) prawo do oddawania czci Bogu zgodnie z wymaganiami prawego sumienia. W prawie tym zawiera się uprawnienie do swobody kultu religijnego, tak prywatnego jak publicznego, jak również do religijnego kształcenia i wychowania;
- d) prawo do wolnego wyboru stanu i do swobody życia rodzinnego. Uprawnienie do wyboru stanu, w tym do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny przysługuje w równym stopniu mężczyźnie i kobiecie, zaś prawo do utrzymywania i wychowania dzieci przysługuje w pierwszym rzędzie rodzicom;

¹⁴ W Polsce jeszcze w 1985 r. na 40 różnych praw i wolności obywatelskich, wymienionych w *Światowym poradniku praw człowieka*, przestrzegano jedynie 10. Plasowało to nasz kraj w grupie państw o najniższym poziomie przestrzegania praw człowieka. Zob. *Human Development Report*, UN Genewa 1991, s. 20 nn.

¹⁵ Zob. *PT*, 11-27.

- e) prawa w dziedzinie gospodarczej. Dotyczą one przede wszystkim prawa do pracy i własności. Papież tak je w szczególności formułuje, aby służyły dobru życia rodzinnego;
- f) prawo do zrzeszania się. Wyjaśniając to prawo, papież zaleca tworzenie różnych pośrednich organizacji i instytucji celem ochrony wolności i godności osoby ludzkiej;
- g) prawo do emigracji oraz imigracji. Prawo to obejmuje uprawnienie do pozostawania na obszarze swego własnego kraju lub też zmiany kraju zamieszkania;
- h) prawo do udziału w życiu publicznym. Umożliwia ono wnoszenie własnego wkładu w dobro wspólne;
- i) prawo do ochrony swych praw: skutecznej, równej dla wszystkich i zgodnej z zasadami sprawiedliwości.

2.4. Prawa i obowiązki. Prawa człowieka w nauce Kościoła są ujmowane łącznie z obowiązkami. Każdemu uprawnieniu odpowiada obowiązek. Jest to obowiązek osobowy, spoczywający na osobie uprawnionej, oraz obowiązek społeczny, ciążyący na innych jednostkach i grupach, które powinny uznać i uszanować prawa przysługujące danej osobie. Np. prawo do życia wiąże się z obowiązkiem utrzymania własnego życia, prawo do wolności w poszukiwaniu prawdy – z obowiązkiem prowadzenia takich poszukiwań itd.

Korzystając z praw człowieka należy uszanować uprawnienia przysługujące innym ludziom. Stąd niekiedy trzeba będzie ograniczyć korzystanie z własnych praw, by nie wyrządzić szkody innym¹⁶.

¹⁶ Zob.. K. Ryczan, *Prawa człowieka a duszpasterstwo*, w: A. Nowicki, J. Tyrawa (red.), *Słowo nieskowane*, Wrocław 1998, s. 109; por. Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o człowieka i dobro wspólne*, 6.